

Іван Богун (XVII ст.) – видатний козацький полководець, соратник Богдана Хмельницького

Іван Богун (пом. 17 лютого 1664) – видатний військовий і державний діяч, козацький полководець часів Хмельниччини, полковник подільський, згодом – калницький і паволоцький.

Достеменно про походження, дату та місце народження Івана

Богуна не відомо. Його біографія до 1649 року рясніє припущеннями та версіями, жодна з яких не є безсумнівною. Рід Івана Богуна, як припускається у наукових дослідженнях, козацько-шляхетського походження, але це припущення мало обґрунтоване. У книзі «Малороссійський гербовник» (автори В. Лукомський, В. Модзалевський) описано герб роду Богунів. Також вказано, що полковник мав сина Григорія та онука Леонтія. Вони були військовими товаришами.

Достеменно невідомо, коли і де народився Іван Богун. Мало відомостей і про ранній період його життя. Деякі українські історики вважають, що він брав участь у козацьких повстаннях в Україні 1637-1638 років. Перші найвірогідніші дані про ратні справи Богуна пов'язані з його участю в обороні Азова, коли запорозькі та донські козаки протягом 1637-1642 років героїчно захищали місто від турецьких військ султана Ібрагіма. Іван Богун, зокрема, керував тоді одним із козацьких загонів, який прикривав Борівський перевоз через річку Північний Донець.

Протягом 40-х років XVII ст. Богун вів звичайне для реєстрового козака життя, сповнене численних військових походів проти кримських татар.

З початком у 1648 року Визвольної війни українського народу Богун став одним із сподвижників гетьмана [Богдана Хмельницького](#). Згідно «Реєстру Війська Запорозького 1649 року» він значився серед козаків Чигиринського полку. Згодом, найвірогідніше у 1650 році, за неабиякі організаторські здібності та військовий талант був призначений кальницьким полковником. Подальша його доля була тісно пов'язана із захистом Вінничини та Брацлавщини від військ Речі Посполитої.

У 1651 році Богун вів важкі бої на Брацлавщині проти загонів польських полководців Калиновського та Лянцкоронського. Саме у боях під Вінницею в березні 1651 року Богун вперше найбільш масштабно проявив здібності воєначальника. У цей час підійшли надіслані на поміч гетьманом Хмельницьким козацькі загоони на чолі з уманським полковником Йосипом Глухим і полтавським –

Мартином Пушкарем. Дізнавшись про підкріплення військо Речі Посполитої в паніці відступило, залишивши весь свій обоз. В подальшому, переслідуючи загони Речі Посполитої, полк Богун брав участь у штурмі Кам'янця-Подільського (29 квітня – 1 травня 1651 року), а в середині травня його козаки оволоділи Корцем.

Важливою сторінкою з-поміж ратних справ кальницького полковника стала Берестецька битва, в якій він проявив себе розсудливим полководцем в найтрагічніший момент бою. Саме Богун було обрано наказним гетьманом в оточеному поляками козацькому таборі 30 червня 1651 року і він виправдав покладені на нього сподівання – вивів із оточення основні сили повстанського війська.

У 1653 р.оці Іван Богун знову опинився у вирі бойових дій. Вже березні загони виступив проти польської армії Стефана Чарнецького, що, захопивши Липовець, Погребище та інші міста, рухалася вглиб України. Зайнявши оборону в Монастирищі, Богун тривалий час відбивав атаки значно переважаючих сил коронної армії та робив дошкульні вилазки з міста. Так і не досягши успіху, війська Чарнецького змушені були відступити.

Того ж року Богун разом із Тимошем Хмельницьким Іван Богун водив козацькі полки в похід на Молдавію. Після загибелі в Сучаві Тимоша Хмельницького (5.11.1653) повернувся з військом на Україну. В кінці 1653 та протягом 1654-1655 років практично безперервно вів бойові дії проти коронної армії та татарських загонів на Брацлавщині та Уманщині. Значний військовий талант та численні перемоги створили Богунові ім'я непереможного полководця.

Наприкінці 1653 року та протягом 1654–1655 років кальницький полковник практично безперервно вів бойові дії проти коронної армії та татарських загонів на Брацлавщині та Уманщині.

У битві під Жванцем Богдан Хмельницький оточив військо Яна Казимира, що не полишав сподівання підкорити українські землі.

У цей вирішальний момент кримський хан зрадив козаків і вступив в договір з польським королем, тим самим врятувавши його. Відносини між Гетьманщиною і Річчю Посполитою починали регулюватися згідно зі Зборівським договором 1649 р. За це король дозволив татарам під час повернення до Криму грабувати та брати у полон українське населення. Богун отримав наказ не допустити цього і покарати зрадників. Літописець Величко описує, як вінницький полковник на чолі десятитисячного козацького війська розгромив татар, які розділилися невеликими загонами для взяття ясиру. Їх втрати становили близько 8 тисяч воїнів, 2 тисячі було взято у полон.

1655 року Богун вписав ще одну героїчну сторінку в історії визвольної війни, керуючи обороною Умані. Він так укріпив цю фортецю, що воєначальники Речі Посполитої порівнювали її з голландською Бредою, що вважалася зразком військово-інженерної майстерності.

Того року Річ Посполита робить ще одну спробу оволодіти українськими землями. Військо Речі Посполитої оточило Богуну в містечку Охматів та кинулося навперейми Хмельницькому та російському полку, яким командував воєвода Шереметєв. Перевага була на боці поляків – вони відтіснили козаків і росіян від Охматова, проте ті, оговтавшись, почали відновлювати втрачені позиції. Доля цієї битви вкотре вирішилась Богуном. Знаний майстер прориву, він зумів вийти з облоги. Поляки відступили.

В грудні 1656 року Іван Богун в якості одного з керівників козацького корпусу під командою наказного гетьмана Антина (Антон) Ждановича вирушив у похід проти військ Речі Посполитої. Козацькі війська разом із союзними арміями Семиграддя (Трансильванського князівства) та Швеції протягом першої половини 1657 року пройшли Західною Україною та Польщею, здобувши при цьому Краків, Брест та Варшаву.

У 1658 році, після підписання Виговським Гадяцького договору з Польщею, Богун відмовився підписувати договір і підняв повстання проти Виговського на Правобережжі Дніпра. Виговський попросив допомоги в Османській імперії та, васально залежного

від неї, Кримського ханства. Але це його не врятувало. Військо Богуна разом із загонами Івана Безпалого та Івана Сірка розбило татар. Повстанцями був узятий Чигирин, а Виговський був змушений тікати до Польщі.

У 1660 Богун виступив проти Слободищенського трактату, підписаного Юрієм Хмельницьким. Далекоглядний і досвідчений політик і полководець, він прагнув до мирного вирішення різних колізій, але ніколи не йшов на компроміс. У січні того ж року взяв участь в сумісних операціях російсько-козацьких військ проти поляків і Виговського. Разом зі своїми соратниками останніх років – О. Гоголем, М. Ханенком зупинив черговий польський похід на Брацлавщину.

Як політичний діяч Іван Богун досить боляче реагував на кроки українських гетьманів, що могли обмежити козацькі вольності. Зокрема, він рішуче виступив проти укладення Богданом Хмельницьким Білоцерківського договору (28 жовтня 1651), засуджуючи при цьому політику поступок Речі Посполитій і зменшення козацького реєстру. У 1654 році Богун був у числі противників курсу Хмельницького на союз із Московським царством. Він, разом з [Іваном Сірком](#), Петром Дорошенком та деякими іншими козацькими ватажками, виступав проти підписання Переяславської угоди, а потім ухилився від прийняття присяги російському цареві.

Після смерті Богдана Хмельницького (27 липня 1657 року) Іван Богун певний час підтримував курс козацької опозиції на отримання від Москви більшої самостійності в царині зовнішньої та внутрішньої політики. Проте й крен в інший бік – на зближення із Річчю Посполитою чи Османською імперією – теж викликав в Богуна рішучий спротив.

1662 року Іван Богун був ув'язнений поляками і відправлений до Мальборка. На початку 1663 року козацького полковника звільнив король Ян II Казимир в обмін на участь у поході на Лівобережну Україну. Проте згодом Богуна звинуватили у зносінах з Москвою та вбили за нез'ясованих обставин (ймовірно у Комані, 17

лютого 1664 року).

Похований під Новгород-Сіверським.

Ім'я Івана Богуна навіки залишилося в пам'яті нащадків, про що свідчать численні народні перекази та думи. Як говорилося сучасниками великого полковника в одній з них: «А кобзарі грали, в струни дотикали та Богдана з Богуном піснями вихваляли!»